

УДК 81'24=161.2(076)

Я. В. БЕЛОУСОВА

АКТИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕТОДОМ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ І ВПРАВ

У статті проаналізовано роль активних методів навчання у вихованні мовленнєвої культури студентів-гуманітаріїв вищих навчальних закладів на заняттях з курсу «Основи культури мовлення». Подано творчі завдання і вправи (комунікативні ситуації, тести, міні-твори, теми промов, концепції виступів), які відповідають основним мовленнєвим законам і сприяють активізації навчальної діяльності студентів, здійсненню міжпредметних зв'язків у вузівському процесі.

Ключові слова: творчі завдання і вправи, активні методи навчання, мовленнєва культура, рольові ігри.

Я. В. БЕЛОУСОВА

АКТИВІЗАЦІЯ РЕЧЕВОЇ ДЕЯТЕЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕТОДОМ ТВОРЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ И УПРАЖНЕНИЙ

В статье проанализировано роль активных методов обучения в воспитании речевой культуры студентов-гуманитариев высших учебных заведений на занятиях курса «Основы культуры речи». Подаются творческие задания и упражнения (коммуникативные ситуации, тесты, мини-произведения, темы речей, концепции выступлений), которые отвечают основным речевым законам и способствуют активизации учебной деятельности студентов, осуществлению межпредметных связей в вузовском процессе.

Ключевые слова: творческие задания и упражнения, активные методы обучения, языковая культура, ролевые игры.

YA. V. BILOUSOVA

ACTIVATION OF SPEECH ACTIVITY OF STUDENTS BY THE METHOD OF CREATIVE TASKS AND EXERCISES

The role of active teaching methods in the education of speech culture in humanities students of high schools has been analyzed in the article. In particular the role-playing and business games at the final sessions of the course «Fundamentals of culture of speech» are considered. Creative tasks and exercises (communicative situations, tests, mini-compositions, speech themes and conceptions), which correspond to main speech laws and favour students' studying process, realization of inter-subject relations in university process, are given.

Keywords: creative tasks and exercises, active learning methods, speech culture, role-playing games.

Серед комплексу спеціальних педагогічних завдань, вправ-тренінгів, покликаних сформулювати мовленнєву культуру студентів, неабияку роль відіграє метод моделювання комунікативних ситуацій. Аналіз проблемних педагогічних ситуацій, задач на заняттях, активний пошук шляхів їх розв'язання озброює студентів уміннями застосовувати методи пізнання педагогічних явищ і процесів, оптимізує розвиток їх професійно-педагогічного мислення і сприяє більш глибокому і свідомому засвоєнню педагогічної теорії.

Метою статті є виявлення оптимальних способів і засобів активізації мовленнєвої діяльності студентів-гуманітаріїв через систему творчих завдань із моделюванням можливих

комунікативних ситуацій, адже саме комунікативні ситуації дають змогу студентам на основі засвоєних теоретичних знань, втілюючи й реалізуючи їх в діяльності, активно використовувати здобуті уміння – розуміти мету комунікативної дії, шукати засоби впливу на слухача (словесні, емоційні, міміко-пластичні та ін.) і визначати їх доцільність, створювати емоційний настрій, взаємний емоційний контакт і виражати особистісний психічний стан, самоволодіння, саморегуляцію дії та почуттів.

При моделюванні окремих комунікативних ситуацій важливу роль відіграють уміло підібрані творчі вправи та завдання до них. У логічних завданнях і творчих роботах, які виявляються в історії методичної та дидактичної думки, В. Ф. Паламарчук вбачає «скарбницю конкретних прийомів у вихованні мовлення учнів» [1, с. 8–9]. Розв'язання педагогічних завдань стимулює самостійну роботу студентів із науково-педагогічною літературою, розвиває вміння творчо підходити до вирішення нестандартних навчально-виховних проблем, пробуджує професійний інтерес, сприяє формуванню готовності студентів до майбутньої роботи. У процесі розв'язання творчих завдань стає можливим здійснення міжпредметних зв'язків у вузівському процесі, що сприяє систематизації знань, отриманих із циклів суспільних, психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін.

Перші практичні заняття з курсу «Основи культури мовлення» мають на меті дати міцне теоретичне підґрунтя з цієї дисципліни, яке б надалі допомогло забезпечити дієвість мисленнево-мовленнєвого процесу студентів-гуманітаріїв. Зокрема, питання тестів, підготовлених нами до цих занять, повинні були виявити реальний рівень зацікавленості предметом, глибину знань з історії культури мовлення, орієнтованість у найвідоміших риторичних працях, внесок кожного з ораторів-класиків у розвиток мови. При оцінці оформлення варіантів відповідей на тести особлива увага зверталась на самостійність мислення студентів, які тестуються. Після оцінювання тестів (на наступному занятті) було вказано на прогалини в знаннях респондентів, наголошено на важливості тієї чи іншої теми з курсу «Основи культури мовлення».

Активні форми навчання займали особливе місце і при вивченні та закріпленні основних мовленнєвих законів. Дослідники розрізняють в ідеомовленнєвому циклі сім законів: концептуальний, закон моделювання аудиторії, мовленнєвий закон, закон ефективної комунікації, стратегічний, тактичний та системно-аналітичний. До цих законів нами було підібрано систему творчих вправ та завдань, метою яких є закріплення значення того чи іншого закону та з'ясування його важливості при підготовці виступу.

Першим кроком ідеомовленнєвого циклу – винайдення задуму, ідеї (концепції) є концептуальний закон, суть якого полягає в пошуках істини шляхом всебічного аналізу предмета, встановленні відношень між головним і другорядним. Розкрити значення цього закону допомагають вправи типу «Вибери тему промови», які були застосовані нами на практичних заняттях. При цьому студентам подається художній текст, насичений різноманітними образами й роздумами автора.

Завдання:

— виділити з цього тексту якнайбільшу кількість проблем, що могли б у подальшій роботі студентів стати темами їхніх виступів;

— лаконічно і чітко сформулювати ці можливі теми.

Оцінюється не стільки кількість можливих тем, як доцільність, важливість проблематики, інтерес до неї в сьогоденні суспільстві. Час виконання – 20 хвилин. Подаємо зразок тексту до вправи «Вибери тему промови»:

...Сумно і смутно людині, коли висихає і сліпне уява, коли, обертаючись до найдорожчих джерел дитинства та юнацтва, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не будить радості ані людського суму. Безбарвна людина ота, яку б посаду не посідала б вона, і труд її, не зігрітий теплим промінням часу, безбарвний...

...Було в минулому житті моїх батьків багато плачу, темряви й жалю. Вони не знали, як змінити його, і, віддаючи перевагу тому, чого не судила їм доба, не порадувались...

...Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою, м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому

небі, що ї досі, дивлячись часто вниз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах (За О. Довженком).

Студенти-гуманітарії повинні бути обізнані з основами тактичного закону мовлення, що передбачає систему дій для підготовки ефективної стратегії: прийоми, засоби, методи доведення концепції до аудиторії за рахунок односторонніх, співтворців. Цей закон охоплює активізацію мовленнєвої та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії, завдань виступу. Важливу роль при використанні цього закону відіграють факти та аргументи. Завдяки застосуванню тактичного закону ми знаходимо засоби впливу на слухачів, звертаємо увагу аудиторії на здійснення мовленнєвої діяльності, на її задум. Застосовані нами активні форми роботи, що закріплюють знання цього закону, ставили за мету: а) вивести аудиторію на рівень обговорення проблеми; б) спонукати аудиторію відреагувати спірною тезою.

Таким методом у нашій роботі стали вправи на написання студентами міні-творів – конкурс на захист своєї думки. Було запропоновано нами можливі теми творчих робіт: «Краще швидше виїхати за кордон, аби там виявити своє «Я», ніж залишатися працювати в Україні», «Справедливість у кожного своя», «Людина – звучить гордо?». До запропонованих тем ставилися завдання на зразок: а) створити 5 тез, які б підтверджували позицію автора теми; б) обмінятися тезами з товаришем (сусідом); в) підготувати і зачитати 5 питань, які поставили б під сумнів істинність висловленого принципу. Основна умова – вміти влучно ставити запитання та чітко аргументувати свою позицію. Викладач зачитує міні-твори, аналізує рівень умінь застосовувати тактичний закон на практиці (час виконання – 20 хвилин).

Стратегія в мовленні – це системна побудова програми дій, програми впливу на конкретну аудиторію. Вона передбачає таку послідовність кроків: визначення цільової настанови; вичленування з концепції питань, розрахованих на певну аудиторію, їх аналіз; формування тези (зміст кожного пункту плану, система коротких відповідей суб'єкта на поставлені запитання). Для закріплення стратегічного закону мовлення студентам можна запропонувати відповідні творчі вправи «Створіть стратегію». Прикладом таких вправ можуть бути завдання на зразок: створити три стратегії подання однієї концепції на тему «Виступ-знайомство»: а) стисло, за допомогою 10–15 речень розповісти про себе; б) подати автобіографічні відомості в трьох варіантах; в) наголосити на певному аспекті власного світосприйняття (час виконання – 60 хвилин).

Системно-аналітичний закон – аналіз якості та ефективності продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності, базується на самоаналізі та аналізі інших і застосовується як в прогностичному, так і в аналітико-результативному плані для встановлення ефективності, актуальності, доцільності мовленнєвої діяльності. Системно-аналітичний закон включає самоаналіз, дієвість виступу, його ефективність. Він розвиває в людині самокритичність і відкритість мислення, мовне чуття, тактовність. Цей закон ніби акумулює досвід розуміння інших мовленнєвих законів і узагальнює його. Він покликаний навчити студентів через аналіз власного та чужих виступів досягти вищого рівня мислення і мовлення: уміти бачити не лише слабкі сторони опонента, а й учитись робити корисним його творчі досягнення для свого досвіду, накреслити шляхи пошуку цікавих ідей, незвичайних асоціацій, мовленнєвого різнобарв'я. Виробленню цих умінь і навичок сприяють вправи типу «Удоскональте текст». Викладач роздає студентам кілька недосконалих текстів. Завдання: а) знайти в цих матеріалах недопрацьовані моменти, виправити їх; б) створити власні варіанти, вміло застосовуючи все позитивне, що відображене в поданих зразках (час виконання – 40 хвилин). Спочатку студенти письмово аналізують недоліки поданих зразків, а потім подають власне доопрацювання. Після перевірки завдання викладач відводить ще 10–15 хвилин для того, щоб визначити основні труднощі (проблеми), які трапилися студентам під час виконання цього завдання, та оцінити, наскільки вдало справилися студенти з творчою справою «Удоскональте текст» (час виконання – 40 хвилин).

Текст 1. *Ми, студенти, – це сила, сила молодих. І ми зможемо реально сприяти на своїх місцях роботи тому, щоб у нас були діти і внуки, а у них – свої діти і внуки. Ми повинні усі разом об'єднатися і вимагати покарання для тих, хто свідомо знищує природу навколо нас. Люди повинні боятися відповідальності за свої антигуманні вчинки. Ми в змозі протистояти людям, що нищать і руйнують те, що створено самою Природою. Це і ліси, і озера, і багато*

полів, і тваринний світ. Треба все це любити і берегти, бо скоро навіть звичайну лисицю доведеться заносити до Червоної книги.

Текст 2. *Моя мама – найближча мені людина в світі. Вона намагається мене зрозуміти в будь-якій ситуації і вказує шлях, як можна досягти успіху в житті.*

Це мама порадила мені вступити на цей факультет, і я за це їй вдячна, бо я тут розвиваюся. А багато моїх однокласників не поступали, а пішли зразу працювати і тепер мені нудно з ними розмовляти, бо їх, крім роботи, нічого не цікавить. Вони не розуміють, що я буду зростати як спеціаліст, а вони стоять на місці.

В оцінку роботи студентів входило: аналіз мовленнєвих умінь, техніки мовлення, виразності оповіді, стилістичних помилок, переконливість, впливовість мовлення, педагогічна доцільність використаних зовнішньо виразних засобів, володіння творчим самопочуттям і корекція власної поведінки на основі оцінки поведінки слухачів.

Таким чином, для методів моделювання комунікативних ситуацій з курсу «Основи культури мовлення» актуальним залишається не тільки вибір стратегії модельованої діяльності, а й відпрацювання навичок володіння інструментами реалізації професійних дій, найсуттєвішим з яких у більшості випадків виступає комунікативно-мовленнєва діяльність. Кожне завдання та заняття в цілому закінчувалося обговоренням і аналізом діяльності студентів-виконавців. Ігровий метод, хоч і має яскраво виражений тренувальний характер, не лише не обмежує цих тренувань у варіативному плані, а й дає змогу розширювати арсенал вправ, стимулює пошуки найбільш прийнятних способів поведінки з огляду на професійні цілі та особистісні можливості [2, с. 4].

Отже, застосування активних форм навчання (моделювання комунікативних ситуацій, конкурс на захист висловленого, творчі вправи на удосконалення текстів, виступів) на заняттях з «Основ культури мовлення» сприяє активізації мовленнєвої діяльності студентів, розвиває самокритичність і відкритість їхнього мислення, мовне чуття, тактовність. Такий вид роботи є дієвим і перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паламарчук В. Ф. Грані творчості: Книга для вчителя / В. Ф. Паламарчук. – К.: Радянська школа, 1990. – 205 с.
2. Штепа О. Г. Рольові ігри в системі формування професійної мовленнєвої майстерності педагога: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київський державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова / О. Г. Штепа. – К., 1996. – 24 с.